

BİR MUHALEFET İTTİFAKI
–Abdullâh b. Mu'âviye (129/746-7) Hareketi–

Mehmet ATALAN*

Özet

Ebû Hâşim'in vefatı üzerine, Haşimiyye fırkası bir kaç kola ayrıldı. Haşimiyyenin ana gruplarından biri, imam olarak Ali'nin kardeşi Ca'fer b. Ebî Tâlib'in büyük oğlu Abdullâh b. Mu'âviye'yi tanıdı. Abdullâh b. Mu'âviye, İran'ın güney ve batı bölümlerinde çok sayıda taraftar buldu. Bunlar Hariciler, Emeviler, Abbasiler, Mevali ve diğer gruplardır. Abdullâh b. Mu'âviye, Emeviler tarafından mağlup edildi. Bunun üzerine Abdullâh b. Mu'âviye, Horasan'da sığınacak yer aradı ve Ebû Müslim'in hapisanesinde öldürüldü. Cenahiyye olarak bilinen Abdullâh b. Mu'âviye'nin takipçileri pek çok aşırı ve gnostik fikirler savundular. Cenahiyye fikirlerinin bir kısmı, Şîi gulat fırkaları tarafından kabul edildi.

Anahtar Kelimeler:

Abdullâh b. Mu'âviye, İttifak, Cenahiyye, Haşimiyye, Harbiyye.

Abstract

On Abu Hashim's death, the Hashimiyya themselves split into several groups. One of the main factions of the Hashimiyya recognised the imamate of 'Abd Allah b. Mu'awiya, a great-grandson of 'Ali's brother, Ja'far b. Abi Tâlib. Ibn Mu'awiya acquired many followers in the western and southern parts of Persia. These followers are Kharijites, Umayyads, Abbassids, Mawali and other groups. Ibn Mu'awiya was eventually defeated by the

Umayyads. He then sought refuge in Khurasan and was killed in Abu Muslim's prison. The sect of Abdullah b. Mu'âviye's, known as the Janahiyya, expounded many extremist and gnostic ideas. Some of the ideas of the Janahiyya were adopted by other early Shi'ite ghulat groups.

Keywords:

'Abd Allah b. Mu'awiya, Alliance, Janahiyya, Hashimiyya, Harbiyya.

Abdullâh b. Mu'âviye 1/7. asrın ilk çeyreğinde Medine'de doğdu.¹ Abdullâh b. Ca'fer b. Ebî Tâlib'in torunudur.² Hz. Peygamber'in mensubu olduğu Haşimilerin önemli bir üyesiydi.³ Talibilerin cesur, cömert ve şairlerinden olup zındıklıkla itham edilmiştir. Emevi devletinin sonlarına doğru hilafeti ele geçirmek üzere 127/744-45 yılında bazı Kufeli ve Medain halkının desteğini alarak Kufe'de ayaklanmış ve halkı kendisine davet etmeğe başlamıştı. Kufe'de tutunamayınca da İstahr'a yerleşmiştir. Irak emiri İbn Hübeyre, onun ödürülmesi için üzerine bir ordu göndermiştir. Bu ordu karşısında Şiraz'da hezimete uğramış buradan Herat'a kaçmıştır. Herât emiri tarafından tutuk-

* Dr., Fırat Ü. İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı.

¹ Alî b. Hüseyin b. Muhammed Ebû'l-Ferec el-İsfehânî (356/967), *Kitâbu'l-eğânî*, nşr. A. Alî Mühennâ-S.Yûsuf Câbir, I-XXVII, Beyrut 1995, XII/224. Ayrıca Abdullâh b. Mu'âviye hareketi için bkz. Hasan Onat, *Emeviler Devri Şiî Hareketleri ve Günümüz Şiîliği*, Ankara 1993, s. 134-137; İbrahim Sarıçam, *Emevi-Haşimi İlişkileri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1991, s. 352 vd.

² Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim İbn Kuteybe (276/889), *el-Ma'ârif*, nşr. Servet Ukkâşe, Kahire 1981, s. 207.

³ Marshall G.S. Hodgson, "İslâmî Muhalefet", *İslam'ın Serüveni*, çev. Metin Karabaşoğlu, İz Yay., I-III, İstanbul 1993, s. 189-232, 225.

lanmış ve Ebû Müslim Horasânî'nin emriyle boğularak öldürülmüştür.⁴ İsyân hareketi öncesi hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan⁵ Abdullâh b. Mu'âviye, başarısızlıkla sonuçlanan isyanını, muhtemelen 139/746-7'de Ebû Müslim tarafından öldürülünceye kadar sürdürmüştür.⁶

Kufeliler, kabileler arası çekişmelerin ardından, "Haşimoğulları, hilafete Mervanoğullarından daha layıktır" diyerek Abdullâh b. Mu'âviye'yi kendileri adına biat almaya teşvik ettiler.⁷ Biatı kendi adına veya *er-Rıdâ min âlî Muhammed* adına aldığı hususunda iki farklı görüş karşımıza çıkmaktadır. Abdullâh b. Mu'âviye'nin de bu söylemden istifade etmiş olması ihtimal dâhilindedir.⁸ Kufelilerin bu taleplerine olumlu yanıt veren Abdullâh b. Mu'âviye,

⁴ Ebû Muhammed Hasan b. Mûsâ en-Nevbahtî (300/912), Sa'd b. Abdillâh Ebû Halef el-Eş'arî el-Kummî (301/913), *Şiî Fırkalar*, çev. Hasan Onat-Sabri Hizmetli-Sönmez Kutlu-Ramazan Şimşek, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004, s. 129; Onat, *Emeviler Devri Şiî Hareketleri ve Günümüz Şiîliği*, s. 134. Krş. Abdülkâhîr b. Tâhîr b. Muhammed el-Bağdâdî (429/1037), *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı, TDV Yay., 2. Baskı, Ankara 2000, s. 189-190; Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. E. Ruhi Fığlalı, Ankara 1981, s. 53. el-Eş'arî'ye göre, Emevilerin son zamanlarında, Abdullâh b. Mu'âviye, Kufe'de isyan etti. Abdullâh b. Ömer ile savaştı. Oradan İran'a geçerek, orayı ve Isfehan'ı zapt etti. Sonra Fars'ta öldü. Ebû'l-Hasan Alî b. İsmâ'îl el-Eş'arî (330/941), *İlk Dönem İslam Mezhepler (Makâlâtu'l-İslâmiyyin ve İhtilâfu'l-Mûsâllîn)*, çev. Mehmet Dalkılıç-Ömer Aydın, Kabalcı Yay., İstanbul 2005, s. 100.

⁵ Bkz. Ömer Fârûk, *Medhal ilâ târîhi Âlî Beyt münzü fecri'l-İslâm hattâ matla'i asri'l-hadîs*, Amman 1998, s. 175-176.

⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî (310/922), *Târîhu'l-umem ve'l-mulûk*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm, I-XI, Beyrut 1967, VII/302.

⁷ et-Taberî, *Târîhu'l-umem ve'l-mulûk*, VII/302-303.

⁸ Onat, *Emeviler Devri Şiî Hareketleri ve Günümüz Şiîliği*, s. 135. Krş. Ahmed el-Kâtib, *Şîa'da Siyasal Düşüncenin Gelişimi*, çev. Mehmet Yolcu, Kitâbiyat Yay., Ankara 2005, s. 50.

Kufe'yi başkaldırının ilk merkezi yaptı. Böylece din eksenli muhalefetin neredeyse bütün temsilcilerinin desteğini kazandı.⁹

Abdullâh b. Mu'âviye Kufe'ye gitmeden önce daha Medine'de iken de Emevi-Haşimi çekişmesini yakından takip ederek olayların içinde aktif rol oynuyor ve Benî Hâşim yanlısı hareketleri destekliyordu. Bu noktadan hareketle onun Kufe'ye gelmeden önce siyasetle ilgilendiğini ve Kufe'ye gittiğinde buradaki ayaklanmayı sadece Kufe halkının teşvik etmediğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu durumda Abdullâh b. Mu'âviye'nin daha Medine'de iken, ortam müsait olduğu takdirde isyana teşebbüs edebilecek fikirlere sahip olduğunu ve Benî Ümeyye'nin hilafetten uzaklaştırılarak yerine Benî Hâşim'in iktidara gelmesi inancını taşıdığını söylememiz mümkündür.¹⁰ Çünkü Abdullâh b. Mu'âviye, halife III. Yezid'in ölmesinden sonraki karışık dönemde, Irak'ta kabile asabiyyetinin körüklendiği bir zamanda ortaya çıkarak kısa sürede çok sayıda taraftar kazanmıştır. Kufe'ye ilk gelişi, Halife Yezîd'in Irak valisi Abdullâh b. Ömer b. Abdilazîz'i ziyaret maksadıyladır. Kufe'de, Rebia ve Mudar kabileleri arasındaki asabiye çekişmelerinde Kufeliler, Abdullâh b. Mu'âviye'ye "Halkı kendine davet et. Benî Hâşim hilafete Benî Mervân'dan layıktır", diyerek halkı kendi adına biate davet etmesi için teşvik ettiler. Abdullâh b. Mu'âviye, başlangıçta maksadı ayaklanma olmamasına rağmen

⁹ Hodgson, "İslâmî Muhalefet", s. 225. Krş. Ahmed el-Kâtib, *Şîa'da Siyasal Düşüncenin Gelişimi*, s. 50.

¹⁰ Bkz. Sarıçam, *Emevi-Haşimi İlişkileri*, s. 360. Ayrıca bkz., Ahmed el-Kâtib, *Şîa'da Siyasal Düşüncenin Gelişimi*, s. 50.

127/744 yılında isyan hareketine kadar giden bir işe girişerek kendi adına gizlice halktan biat almaya başladı.¹¹

Bir başka rivayette ise Abdullâh b. Mu'âviye kardeşleri Hasan ve Yezîd ile birlikte Abdullâh b. Ömer'in yanına gider. Abdullâh b. Ömer, ona yakın alaka gösterir ve hediyeler verir. Daha sonraları da ona verdiği tahsisatı artırır. Bunda, Yezîd'in ölümünü müteakip Yezîd'in kardeşi İbrâhîm b. Velîd'e biat eden Abdullâh b. Ömer'in, kendisine karşı isyan hazırlığında olan Mervân b. Muammed'e karşı gerektiğinde beraber savaşabilmek için Abdullâh b. Mu'âviye'yi yanına çekme isteğinin rol oynadığı zikredilir.¹²

Kendilerini Emeviler'e muhalif hareketlere destek vermeye hazır hissedilen Kufe halkından başka, birbirinden çok farklı çevrelerden taraftar kitlesini Abdullâh b. Mu'âviye etrafında birleştiren bağ, hepsinin de Emevi hanedanına karşı muhalefet etmeleriydi. Yani Abdullâh b. Mu'âviye'nin çevresinde olağanüstü çeşitlilikte bir muhalefet toplanmıştı. Bu ittifak, Kufeli Mevali başta olmak üzere Şeybân b. Abdilazîz liderliğindeki Haricileri, Ebû'l-Abbâs es-Seffâh, Ebû Ca'fer el-Mansûr ve İsâ b. Alî gibi Abbasileri, hatta yönetimdeki akrabalarından memnun olmayan Amr b. Süheyl b. Abdilazîz ve Süleymân b. Hişâm b. Abdilmelik gibi bazı Emeviler'i de kapsıyordu.¹³ Bu durum, Emeviler'e yönelik rejim karşıtı duyguların artık ne kadar yaygınlaştığını

¹¹ et-Taberî, *Târîhu'l-umem ve'l-mulûk*, VII/302-303. Ebû'l-Ferec el-Isfehânî, Kufelilerin Abdullâh b. Mu'âviye'ye, "İsyan et, sen bu işe diğerlerinden daha layıksın", dediklerini kaydetmektedir. *Kitâbu'l-eğânî*, XII/228-229.

¹² et-Taberî, *Târîhu'l-umem ve'l-mulûk*, VII/304 vd.

¹³ Ebû Zekeriyâ Yezîd b. Muhammed b. İlyâs b. Kâsım el-Ezdî (384/745), *Târîhu'l-mavsîl*, thk. Alî Habîbe, Kahire 1967, s. 107.

gösterdiği kadar, Abdullâh b. Mu'âviye hareketinin özel bir ideolojik tabana dayanmadığının da bir işaretidir.¹⁴ Ona biat edenler arasında Muğîre b. Sa'îd'e bağlı kişiler ile çok sayıda Zeydinin yanı sıra, eski Irak valisi Mansûr b. Cumhûr, diğer bir Irak valisi olan Hâlid b. Abdillâh el-Kasrî'nin kardeşi İsmâ'îl b. Abdillâh el-Kasrî, ve Ömer b. Gadbân b. el-Kabâserî gibi kişiler vardı. Ayrıca ona Rebia ve Yemenli kabilelerden umumi bir destek de gelmişti. Yani Emevilerden memnun kalmayanların birçoğu Abdullâh b. Mu'âviye hareketine katıldılar. Ancak o, kendisine verilen güçlü desteğe rağmen Irak'ta tutunamamış, Rebia kabilesinin kendisi için aldığı eman sayesinde yanındakilerle beraber Kufe'den ayrılmıştı.¹⁵ Bunlara ilaveten Kufe'de bulunan bazı Şamlılar da ona biat etmişlerdi. Yönetim, ülkedeki genel kargaşanın da etkisiyle, doğuya yönelen Abdullâh b. Mu'âviye'nin karşısında duramadı. Abdullâh b. Mu'âviye Kufe'den ayrıldı, önce Medain'e daha sonra Horasan'a gitti.¹⁶

Medainliler, Kufe'de yenilgiye uğrayan Abdullâh b. Mu'âviye'ye biat ettiler. Bir grup Kufeli de ona katıldı. Abdullâh, kısa sürede ve fazla zorlan-

¹⁴ Krş. Fırlalı, "Abdullâh b. Mu'âviye", *DİA*, X (1988), 118-119, I/119. Ayrıca Abdullâh b. Mu'âviye hareketi için bkz. İsa Doğan, *Zeydiyye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, Kardeş Matbaası, Samsun 1996, s. 50-54. Farhad Daftary, *Muhâlif İslâm'ın 1400 yılı İsmâîliler Târîh ve Kuram*, çev. Ercüment Özkaya, Raslantı Yay., Ankara 2000, s. 105-106; Krş. Farouk Omar, *The Abbasid Caliphate*, Bağdat 1969, s. 63; Ahmet Bağlıoğlu, "Abbâsî Devleti'nin Oluşum Sürecinde Şîî Hareketler", *Dînî Araştırmalar*, III (2000), sayı: 8, s. 81-96.

¹⁵ et-Taberî, *Târîhu'l-umem ve'l-mulûk*, VII/302, 304, 308; Ebû'l-Ferec el-İsfehânî, *Mekâtilu't-tâlibiyyîn*, thk. es-Seyyid Ahmed Sakr, Beyrut 1966, s. 162; Ebû'l-Ferec el-İsfehânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, XII/228-229; Ebû Hasan Alî b. Muhammed Abdülkerîm İbnu'l-Esîr (630/1233), *el-Kâmil fi't-târîh*, nşr. Ebû'l-Fidâ Abdullâh Kâdi-Muhammed Yûsuf ed-Dekkâk, I-X, Beyrut 1987, V/270-272.

¹⁶ et-Taberî, *Târîhu'l-umem ve'l-mulûk*, VIII/304 vd.

madan Cibal bölgesi, Hulvan, Hamedan, Kumis, İsfahan, Rey, Ahvaz bölgesinin bir kısmını, Fars'ı almayı ve gücünü Kirman'a kadar yaymayı başardı.¹⁷ Bu dönemde ona, Mervan'ın Irak'ta yenilgiye uğrattığı Şeybân b. Abdilazîz önderliğindeki Hariciler, aralarında Emevi hilafetine küsmüş Amr b. Süheyl b. Abdilazîz ve Süleymân b. Hişâm b. Abdilmelik ve daha önce Kufe'de Abdullâh b. Mu'âviye'nin yanında çarpışan eski Irak valisi Mansûr b. Cumhûr da olmak üzere güçlü bir ordu katıldı. Abdullâh b. Mu'âviye'ye Abbasilerin önde gelenlerinden bazı kimseler de katılmıştı. Bunlar arasında Abbasi devletinin ikinci halifesi olan Ebû Ca'fer Mansûr, son Emevi halifesi Mervan'ı yenilgiye uğratacak olan amcaları Abdullâh b. Alî ve Îsâ b. Alî de bulunuyordu.¹⁸ Bu katılım, Horasan'daki Abbasi daveti belirli bir mesafe aldıktan sonra olmuştu. Buna ilaveten Abdullâh b. Mu'âviye'nin, Haşimiyye teşkilatının oldukça yakından tanıdığı bir isim oluşu da bu desteği anlaşılır kılmaktadır. Çünkü Ebû Hâşim'in ölümüyle Haşimiyye fırkası, birkaç gruba ayrıldı. Bu fırkalardan ikisinin İran toprakları üzerinde önemli bir etkisi oldu. Haşimiyye'nin önemli fırkalarından biri Ali'nin kardeşi Ca'fer b. Ebî Tâlib'in torununun oğlu Abdullâh b. Mu'âviye'nin imamlığını kabul etti. İbn Mu'âviye, 744 yılında Kufe ayaklanmasının başarısızlığa uğramasının ardından İran'ın batı ve Güney

¹⁷ Ahmed b. Yahyâ el-Belâzûrî (279/892), *Ensâbu'l-eşraf*, II. Kısım, thk. Muhammed Bâkır el-Mahmûdî, Beyrut 1974, s. 62-69; Ebû'l-Ferec el-İsfehânî, *Mekâtîlu't-tâlibiyyîn*, s. 165 vd; Ebû'l-Ferec el-İsfehânî, *Kitâbü'l-eğânî*, XII/215 vd; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, V/324-325; Muhammed b. Alî b. Tabâtabâ İbn Tiktaka (709/1309), *Kitâbu'l-fahrî*, Mısır 1317, s. 138 vd; Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, II. Baskı, I-VIII, Beyrut 1980, IV/139; Ayrıca bkz. Ahmed el-Kâtib, *Şîa'da Siyasal Düşüncenin Gelişimi*, s. 50.

¹⁸ el-Belâzûrî, *Ensâbu'l-eşraf*, s. 62-69; Ebû'l-Ferec el-İsfehânî, *Mekâtîlu't-tâlibiyyîn*, s. 165 vd; Ebû'l-Ferec el-İsfehânî, *Kitâbü'l-eğânî*, XII/215 vd; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, V/324-325.

bölgelerinde birçok taraftar topladı. İbn Mu'âviye, İranlı Mevali, Hariciler ve diğer grup halklarından oluşan geniş bir kitleden destek alarak İranlıların yaşadığı diğer bölgelerde kendini kabul ettirerek, birkaç yıl İstahr'a hükmetti.¹⁹ Daha sonra Abdullâh b. Mu'âviye'nin para bastırıldığı ve üzerine "De ki: "Ben buna (yaptığım tebliğ görevine) karşılık sizden, akrabalıktan doğan sev-giden başka bir ücret istemiyorum,"²⁰ ayetini yazdırıldığı kaydedilmektedir.²¹

Bütün bunlar, farklı unsurları cezbeden Abdullâh b. Mu'âviye'nin yeteneğinden ziyade, engellenmiş çeşitli grupların kendi gayelerini ileri götürmek umuduyla bu hareketi basamak olarak kullanmak isteklerini göstermektedir. Abdullâh b. Mu'âviye, siyasi ve sosyal şartların da etkisiyle kendine katılmak isteyen her türlü dinî ve siyasi görüşe sıcak baktı.²² Onun etrafında çok renkli bir topluluğun yer alması, çıkar uman birtakım çevreleri de kendine yöneltmiş-tir. Söz konusu bu kitlelerin Abdullâh b. Mu'âviye'nin etrafında birleştikleri tek nokta, Mervaniler'e muhalefet etmektir. Dolayısıyla Abdullâh b. Mu'âviye'nin en yakın çevresinde bile, aşırı fikirleri savundukları bilinen çevrelerden de kişilerin varlığı çok normaldi.²³

¹⁹ et-Taberî, *Târîhu'l-umem ve'l-mulûk*, VII/293 vd. Ayrıca bkz. Wilferd Madelung, "Keysaniye", *The Encyclopedia of İslam EI²*, IV/837.

²⁰ 42. Şûrâ, 23.

²¹ Bu hususta bkz. Sarıçam, *Emevi-Haşimi İlişkileri*, s. 355.

²² William Tucker, "Abdallah b. Mu'âviye and The Janahiyya: Rebels and Ideologues of The Late Umayyad Period", *Studia Islamica*, LI/39-87, s. 47.

²³ Geniş bilgi için bkz. Julius Welhausen, *İslâmiyetin İlk Devrinde Dîni-Siyasi Muhalefet Partileri*, çev. Fîkret Işıltan, Ankara 1989, s. 162. Bunda Abdullâh b. Mu'âviye'nin "Haşim oğulları hilafete daha layıktır" düşüncesiyle hareket etmesinin etkili olduğu söylenebilir. Bkz. Bağlıoğlu, "Abbâsî Devleti'nin Oluşum Sürecinde Şîî Hareketler", s. 94.

Abdullâh b. Mu'âviye, Kufe'ye yerleşmeden önce daha Medine'de iken Emevi-Haşimi çekişmeleriyle ilgilenerak, olayların içinde aktif rol oynuyor ve Benî Hâşim yanlısı hareketleri destekliyordu. Yani Abdullâh b. Mu'âviye'nin, Kufe'ye gelişinin öncesinde de siyasetle içiçe olduğu görülmektedir.²⁴

Abdullâh b. Mu'âviye, Horasan'da kendi liderliğini ilan ettiğinde kendisine biat hususunda taraftarları arasında herhangi bir ihtilaf meydana gelmemişti. Taraftarları arasında Abbasoğullarından da çok sayıda kişinin bulunduğu dikkate alınacak olunursa, Abbasi hareketinin öncüsü olarak karşımıza çıkan bu davet şeklinin bu günlerde yaygın hâle geldiğini ve Abdullâh b. Mu'âviye'nin bundan istifade etmiş olabileceğini söylemek mümkündür.²⁵

Kufeliler kendi adına davete başlayan Abdullâh b. Mu'âviye'ye biat ettiler.²⁶ Emevi idaresinin içinde bulunduğu zaafa ve Abdullâh b. Mu'âviye hareketine verilen desteğe rağmen, hâkimiyeti kısa süreli oldu.²⁷ Bu hareket, Zeyd ve Yahyâ'nın hareketlerinden farklı olarak, özellikle Horasan'daki teşkilat üzerinde daha az tesire sahiptir. Bunu, Abdullâh'ın Merv'e kaçtığında oradaki insanların kendisine yönelik tavırlarından anlamak mümkündür. Abbasilerin onun hareketine karşı tavırları Zeyd ve Yahyâ'nın hareketlerinden farklı olmuştur. Zeyd ve Yahyâ'nın hareketlerinden mümkün oldukça uzak

²⁴ et-Taberî, *Târîhu'l-umem ve'l-mulûk*, VII/293 vd.

²⁵ Bkz. Onat, *Emeviler Devri Şîi Hareketleri ve Günümüz Şîiliği*, s. 135. Krş. Sönmez Kutlu, "Ehl-i Beyt' Sembolik Kapitalinin Tarihi Süreç İçinde Semerelendirilmesi", *İslâmiyât*, III (2000), sayı 3, 99-120.

²⁶ et-Taberî, *Târîhu'l-umem ve'l-mulûk*, VII/302; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, V/270-272.

²⁷ Bkz. el-Belâzûrî, *Ensâbu'l-eşraf*, II/323, 324; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, V/373; Ebû'l-Ferec el-İsfehânî, *Mekâtîlu't-tâlibiyyîn*, s. 158.

durmak için çaba gösteren Abbasiler, Abdullâh b. Mu'âviye'nin hareketine katılmışlardır. Daha önce ifade ettiğimiz gibi bu katılım, şüphesiz Horasan'daki Abbasi daveti belli bir mesafe aldıktan sonra olmuştur. Çünkü Abbasilerin Abdullâh b. Mu'âviye hareketine karşı tavırlarını bir taktik hareketi olarak anlamak gerekir. Abbasiler, dönemin karışık ortamında bu etkili ve kendi tabanlarına yakın hareketin Zeyd ve Yahyâ'nın hareketinden daha başarılı ve uzun süreli olacağını büyük bir ihtimalle anlamışlardı. Bu arada kendileri de Horasan'da ciddi adımlar atmışlar ve ihtilal için hazırlıklara başlamışlardı. Abdullâh b. Mu'âviye hareketinden uzak kalmak, onun gidişatında söz sahibi olamamak demektir. Gerek Horasan'daki faaliyetlerinden dikkatleri başka tarafa kaydırmak, gerekse harekete destek veren kitlelere yakınlaşmak için Abbasilerin Abdullâh b. Mu'âviye'ye yakınlaştığını söylemek mümkündür. Bu bakımdan Abbasilerin harekete karşı kontrollü bir destek vermiş olmasının sebebi anlaşılabilir. Buna ilaveten Abdullâh b. Mu'âviye'nin, Haşimiyyenin oldukça yakından tanıdığı bir isim oluşu da bu desteği anlaşılır kılmaktadır. Zira Şehristânî'ye göre, Ebû Hâşim Abdullâh b. Muhammed b. el-Hanefiyye'nin vefatından sonra geride bıraktığı Haşimiyye fırkası mensuplarının çoğu, Abbasi Muhammed b. Alî'ye tabi olmuştur. Sonra da içlerinden bir grup, Ebû Hâşim'in, imametini Abdullâh b. Amr b. Harb el-Kindî'ye vasiyet ettiğini, böylece imametini Ebû Hâşim'den çıkıp Abdullâh'a intikal ettiğini, Ebû Hâşim'in ruhunun Abdullâh'a geçtiğini ileri sürdüler. Bu zat ilim ve diyanete yönelik bir kimse değildi, çevresindekilerden bazısı onun hainliğini ve

yalancılığını öğrenince, kendisinden ayrılarak Abdullâh b. Mu'âviye b. Abdullâh b. Ca'fer b. Ebî Tâlib'in imametine yöneldiler.²⁸

Abdullâh b. Mu'âviye ve Muhammed b. Alî'nin taraftarları arasında Ebû Hâşim'in vasiyetini kime bıraktığı hususunda bir çekişmeden bahsedilir. Rivayete göre ileri gelen ve bilgin bir kişi olan Ebû Reyyâh künyeli kişiyi aralarında hakem tayin ettiler. Onun tespitine göre Ebû Hâşim, Muhammed b. Alî'ye vasiyet etmiştir. Bunun üzerine Abdullâh b. Mu'âviye'nin bütün taraftarları Muhammed b. Alî'nin imametine inandılar ve böylece Ravendiyye hareketi onların iltihakıyla kuvvet kazandı.²⁹ Diğer bir rivayete göre ise "Ebû Hâşim, Kufe'de ayaklanan Abdullâh b. Mu'âviye'ye vasiyet etmiştir. Bu sırada Abdullâh b. Mu'âviye küçük bir çocuk olduğundan vasiyeti geçici olarak Sâlih b. Müdrik'e devretti. Ona, Abdullâh b. Mu'âviye ergenlik çağına ulaşınca kadar vasiyeti korumasını ve buluş çağına erince vasiyeti ona aktarmasını emretti."³⁰ Bu iddia sahipleri, Abdullâh b. Mu'âviye'nin her şeyi bilen bir imam olduğundan başlayarak, Allah'ın nurdan ibaret olduğunu bu

²⁸ Ebû Feth Muhammed b. Abdilkerîm eş-Şehristânî (548/1153), *İslâm Mezhepleri İslâm Mezhepleri (el-Milel ve'n-Nihal)*, çev. Mustafa Öz, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005, s. 152-153.

²⁹ en-Nevbahtî, el-Kummî, *Şî' Fırkalar*, s. 131. Krş. eş-Şehristânî, *İslâm Mezhepleri (el-Milel ve'n-Nihal)*, s. 152. Ravendiyye, Kâsım b. Râvendî'nin ashabıdır. Ebû Hâtım İsmâ'îlî er-Râzî (324/936), *Kitâbü'z-zîne fi kelimâti'l-İslâmiyye*, thk. Abdullâh Selâm es-Samerrâî, Bağdad 1982, s. 300. Ravendiyyeye göre imamet, Ebû Hâşim'in vasiyeti ile Muhammed b. Alî b. Abdillâh b. Abbâs b. Abdilmuttalib'e geçmiştir. (el-Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, s. 32; el-Eş'arî, *İlk Dönem İslâm Mezhepler (Makâlâtu'l-İslâmiyyin ve İhtilâfu'l-Mûsâllîn)*, s. 52. Onlara göre Muhammed b. Alî, imamete oğlu Abdullâh'ı tayin etti. Abdullâh imamete oğlu Alî b. Abdillâh'ı tayin etti. Sonra imamet in Ebû Ca'fer Mansûr'a geçtiğini iddia ettiler. Bu görüşü benimseyenlere Ravendiyye dendi. (el-Eş'arî, *İlk Dönem İslâm Mezhepler (Makâlâtu'l-İslâmiyyin ve İhtilâfu'l-Mûsâllîn)*, s. 52).

nurun Abdullâh b. Mu'âviye'de yerleştiğini iddia etmişlerdi. Buradan hareketle de Abdullâh b. Mu'âviye'nin hem nefsinde bir uluhiyeti, hem de peygamberlerin risaletini cem ettiğini iddia etmişlerdi. Bu söylemlerinden sonra tenasühe inanıp ölümden sonra tekrar dirilmeyi inkâr etmişlerdi. "İmamı kabul eden kimse, her şeyi yapmakta serbesttir" derlerdi. Bir fırka Abdullâh b. Mu'âviye'nin öldüğünü; diğer bir fırka, onun Isfahan dağında bulunduğunu, ölmediğini ve süvari kuvvetleriyle Haşimoğullarından insanlara komutanlık yapıncaya kadar ölmeyeceğini; diğer bir fırka ise onun Isfahan dağında hayatta olduğunu, ölmediğini, insanların idaresini ele alıncaya kadar ölmeyeceğini ve onun Peygamber'in müjdelediği Mehdi olduğunu iddia etmiştir.³¹

Bununla birlikte insanların çoğunluğu maalesef kin ve hoşnutsuzlukla doluydu ve kendilerinin Ümeyye'nin baskıcı yönetimi ile ezildiklerinden çocuklarının bundan kurtularak Haşimiler arasında yetişmesini istiyorlardı. Kufe'deki merkezi nüfusun büyük bir kısmı bu hislerle Abdullâh b. Mu'âviye'ye meyletti. Özellikle alt sınıflardan olanlar, birtakım Ümeyye hareketi karşıtlarıyla birlikte kendi kendilerine bir grup oluşturdular.³²

Abdullâh b. Mu'âviye hareketinin de benzer şekilde, genel bir isyan hareketi olmasının yanında, onun ilk davetini Âlî Beyt adına yaptığı görülmektedir. Çünkü Kufe halkı, Yezîd b. Velîd'e biat etmeye yanaşmayarak onu isyana

³⁰ en-Nevbahtî, el-Kummî, *Şiî Fırkalar*, s. 129.

³¹ el-Eş'arî, *İlk Dönem İslam Mezhepler (Makâlâtu'l-İslâmiyyin ve İhtilâfu'l-Mûsâllîn*, s. 54. Krş. en-Nevbahtî, el-Kummî, *Şiî Fırkalar*, s. 136-137; el-Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, s. 189, 251; Ebû'l-Muzaffer el-İsferâ'înî (471/1078), *et-Tabsîr fî'd-dîn ve temyîzi'l-fırkati'n-nâciye an fıraki'l-hâlikîn*, thk. K. Yusûf el-Hût, Beyrut 1983, s. 73.

³² Ebû'l-Ferec el-İsfehânî, *Kitâbu'l-eğânî*, XII/213. Ayrıca bkz. Montgomery Watt,

teşvik etmiştir. Abdullâh b. Mu'âviye harekete geçerek *er-Ridâ min Âlî Muhammed* sloganıyla biat almıştır.³³ Ancak daha sonraları bu sloganı bir kenara bırakıp, kendi adına biat almaya başlamıştır.³⁴

er-Ridâ min Âlî Muhammed'e biat aldığı şeklindeki rivayet, büyük bir ihtimalle onun Keysaniler tarafından desteklenmesinden kaynaklanmaktadır. Daha önce biat edenlerin sonradan kendisini terk etmeleri ve Horasan'a gittiği zaman Ebû Müslim taraftarı Mâlik b. Heysem tarafından öldürülmesi Abdullâh b. Mu'âviye'nin kendisi için biat aldığını ziyadesiyle mümkün kılmaktadır.³⁵ Taraftarları, Abbasi idarecilerinin hakiki niyetlerinden haberdar olmadıkları için bazı Keysaniler Abdullâh b. Mu'âviye'yi samimiyetle desteklemişlerdir. Nitekim Abdullâh b. Mu'âviye'nin öldürülmesinden sonra Keysaniye, Muhammed b. el-Hanefiyye'nin imametinde duranlar; imameti Ebû Hâşim'den sonra Abdullâh b. Mu'âviye'ye götürenler ve Ebû Hâşim'in ölürken imameti Muhammed b. Alî b. Abdillâh b. Abbâs'a vasiyet ettiğine inananlar³⁶ şeklinde gruplara ayrılmışlardır.

“Shi'ism Under the Umayyads”, *JRAS*, III-IV/158-172, 170.

³³ Ebû'l-Ferec el-Isfehânî, *Kitâbü'l-eğânî*, XII/228. Ayrıca bkz. Nahide Bozkurt, *Abbâsî İhtilalinin Oluşum Süreci*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2000, s. 38-40; Bozkurt, “Abbasi-lerle İktidarın Meşruiyeti Üzerine Bir Analiz”, *İslâmiyât*, III (2000), sayı 3, s. 149. *er-Ridâ min Âlî Muhammed söylemi* hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmet Atalan, “Abbasi Daveti Sürecinde er-Rizâ min Âl-i Muhammed Söylemi”, *İslâmî Araştırmalar*, XVIII (2005), sayı 2, s. 183-191.

³⁴ Ebû'l-Ferec el-Isfehânî, *Mekâtilu't-Tâlibiyyîn*, s. 157.

³⁵ Ebû'l-Abbâs Abdullâh b. Şirşîr el-Enbârî Nâşi el-Ekber (293/906), *Mesâ'ilu'l-imâme ve kitâbu'l-evsat fî'l-makâlât*, Beyrut 1971, s. 36; eş-Şehristânî, *İslâm Mezhepleri (el-Milel ve'n-Nihal)*, s. 152. Abdullâh b. Mu'âviye'nin ölümüyle ilgili farklı rivayetler için bkz. Sarıçam, *Emevi-Haşimi İlişkileri*, s. 357-358.

³⁶ Nâşi el-Ekber, *Mesâ'ilu'l-imâme ve kitâbu'l-evsat fî'l-makâlât*, s. 36; eş-Şehristânî,

Gerçekte Haşimi propagandası, yeni bir rejim kurmak için Emevilerin ayağını kaydırmada başarılı olmuştur. 127/744'ün sonunda Kufeli Alî taraftarları Abdullâh b. Mu'âviye'yi lider olarak işe başlattılar. İlk dönemlerde Haşimi propaganda bazı etkiler göstermiştir.³⁷

Ebû Müslim, Abdullâh b. Mu'âviye'yi hapisanede öldürttüğünde taraftarları çeşitli fırkalara ayrıldı. Taraftarlarından bir grup, Abdullâh b. Mu'âviye'nin taraftarlarından Abdullâh b. Hâris adlı bir kişinin marifetiyle Abdullâh b. Mu'âviye'ye meyletmişti. Abdullâh b. Hâris'in babası, onun taraftarlarını baştan çıkardı ve onları aşırılığa, tenâsüh, soyutlar âlemi ve devir görüşlerine sevk etti. Bu görüşleri Câbir b. Abdillâh el-Ensâr'ye (16-78/637-697) ve sonra Câbir b. Yezîd el-Cu'fi'ye (128/745) isnat etti. Böylece onları, bütün farzlardan, şer'i hükümlerden ve geleneklerden uzaklaştırıncaya kadar kandırmaya devam etti. Bunlardan ikinci fırka da Abdullâh b. Mu'âviye'nin Kâim el-Mehdî olduğunu, ölmediğini, İsfahan'da bir dağda ikamet ettiğini, Hz. Peygamber'in onu müjdelediğini iddia ederek onun yeryüzüne hâkim olup adaletle dolduracağını iddia etmiştir.³⁸

Bir başka fırkaya göre Abdullâh b. Mu'âviye ölmüştür, hiç kimseye devasiyet etmemiştir. Bu görüşteki şahıslar farklı görüşlere ve guruplara meyletmişlerdir. Ayrıca onlar, hayatta bir imam olmadığını iddia ederek, daha

İslâm Mezhepleri (el-Milel ve'n-Nihal), s. 152.

³⁷ Ebû'l-Ferec el-İsfehânî, *Kitâbu'l-eğâni*, XII/228.

³⁸ en-Nevbahtî, el-Kummî, *Şiî Fırkalar*, s. 136-137; Ebû Hâtim İsmâ'îlî er-Râzî, *Kitâbu'z-zîne fî kelimâti'l-İslâmiyye*, s. 298.

önce ölen imamların dirileceklerini iddia etmişlerdir.³⁹ Onlardan bir kısmı ise Abdullâh b. Mu'âviye'nin öldüğünü ve Muğîre b. Sa'îd el-Kûfi'ye vasiyet ettiğini söyleyerek önce imametini sonra da nebilîğini ileri sürmüşlerdir.⁴⁰

Muğîre b. Sa'îd'in imametini ileri süren bir topluluk, Abdullâh b. Mu'âviye'nin kendi yerine Muğîre'yi tayin ettiğini iddia etti. Muğîre öldürülünce yerine Bekr b. Kattât el-Hecerî'yi vasiyet etti. Topluluk bir süre bu görüş üzere devam etti. Ancak onun yalanlarını, malları helal kıldığını ve bunları başkalarına değil sadece kendisi için caiz gördüğünü öğrenince onun imameti fikrinden vazgeçtiler ve Abdullâh b. Muğîre b. Sa'îd'in babasından sonra imam olduğunu ileri sürdüler. Başka bir fırka ise şöyle dedi: "Abdullâh b. Mu'âviye diridir; ölmemiştir; o vasidir, yetki ona verilecektir. Ona itaat farzdır. O Isfahan dağlarında yaşamaktadır ve Benî Hâşim'den Ali ve Fâtıma'nın çocuklarından birine dünyanın idaresini verinceye kadar ölmeyecektir. Onu teslim ettiği vakit ölecektir. Çünkü o, Nebi'nin müjdelediği kaim ve mehdidir."⁴¹

Bir fırka da: "Abdullâh b. Mu'âviye, Peygamber'in müjdelediği Kaim ve Mehdi'dir. O, yeryüzüne hâkim olacak, zulüm ve haksızlıkla dolu olan dünyayı iyilik ve adaletle dolduracaktır. Daha sonra o, imameti, ölümü esna-

³⁹ en-Nevbahtî, el-Kummî, *Şiî Firkalar*, s. 136-137. Krş. Ebû Hâtim er-Râzî, *Kitâbu'z-Zîne*, s. 298.

⁴⁰ en-Nevbahtî, el-Kummî, *Şiî Firkalar*, s. 138. Söz konusu Mehdîlik iddiaları için bkz. Cemil Hakyemez, "Mehdî Düşüncesinin İtikadîleşmesi Üzerine", *GÜÇİFD*, III (2004/1), sayı: 5, s. 127-144.

⁴¹ en-Nevbahtî, el-Kummî, *Şiî Firkalar*, 140-141.

sında Benî Hâşim'den Alî b. Ebî Tâlib'in soyundan birine teslim edecek ve ölecektir," dediler.⁴²

Abdullâh b. Mu'âviye'nin düşüncesine göre ruhlar bir şahıstan diğerine intikal eder; sevab ve ceza, insanların ve hayvanların kendileriyle ilgilidir. Allah'ın ruhu da tenasüh vasıtasıyla kendisine ulaşmış ve varlığına hulul etmiştir. Kendisinin hem ilah hem de peygamber olduğunu ve gaybı bildiğini iddia eden bu şahsa, taraftarları kulluk ve ibadet etmişlerdir. Tenasühün bu dünyada cereyan ettiği, sevab ve cezanın bedenlerde yahut şahıslarda olacağı şeklindeki inançları sebebiyle kıyameti de inkâr etmişlerdir. "İman edip salih ameller işleyenlere; Allah'a karşı gelmekten sakındıkları, iman ettikleri ve salih amel işledikleri, sonra Allah'a karşı gelmekten sakındıkları ve iman ettikleri, sonra yine Allah'a karşı gelmekten sakındıkları ve iyilik ettikleri takdirde, daha önce tatmış olduklarından dolayı bir günah yoktur. Allah, iyilik edenleri sever,"⁴³ ayetini tevil ederek imama vasıl olan ve onu bilen kimseden yiyip içtiği şeylerde zorluğun ve sınırlamanın ortadan kalkacağı, bir kimsenin kemale ve ulaşacağı yere ermiş olacağı ileri sürdükleri görüşlerdendir.⁴⁴

Abdullâh b. Mu'âviye'nin taraftarları Cenahiyye olarak isimlendirilirler ve ruhların tenasühüne inanırlar. Onlara göre Allah'ın ruhu Âdem'e geçmiştir. Bütün peygamberler, Allah'ın ruhunun Hz. Muhammed'e ulaşmaya kadar birinden diğerine geçtiği tanrılarıdır. Bu ruh Hz. Muhammed'den sonra Ali'ye,

⁴² en-Nevbahtî, el-Kummî, *Şiî Firkalar*, 141.

⁴³ 5. Maide, 93.

⁴⁴ eş-Şehristânî, *İslâm Mezhepleri (el-Milel ve'n-Nihal)*, s. 153. Krş. el-Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, s. 198, 208; el-Eş'arî, *İlk Dönem İslam Mezhepler (Makâlâtü'l-*

ondan Muhammed b. el-Hanefiyye'ye, sonra onun oğlu Ebû Hâşim'e ve sonradan da Abdullâh b. Mu'âviye'ye geçmiştir. Ayrıca onlar dünyanın ebedi olduğunu ileri sürmüşler, zinayı ve erkeklerle ilişkiye girmeyi helal saymışlardır.⁴⁵ Abdullâh b. Mu'âviye'nin hem rab hem de nebi olduğunu iddia eden taraftarları ona ibadete başladılar.⁴⁶ İddialarına göre Allah tarafından her Mümine vahyedilir, bunun delili de şu ayetlerdir: "Eceli yazılmış olan hiç bir kimse, Allah'ın izni olmadan ölemez."⁴⁷ "Ve havarilere, bana ve peygamberime inanın diye bildirmiştim..."⁴⁸ Bununla beraber Allah izin vermek için kendilerine vahyeder ve vahyettikleri de havarilerdir. Şöyle derler: "Allah bal arısına vahyettiğine,"⁴⁹ bu caiz olduğuna göre bize vahyedilmesi caiz olur.

Cenahiyye'ye göre, imamı tanıyan herkes istediğini yapabilir.⁵⁰ Bu fırka cennet ve cehennemi inkâr etmiştir. Şarap içmeyi, ölü eti yemeyi, zinayı, livatayı ve diğer haram kılınmış şeyleri helal kılmışlardır. Abdullâh b. Mu'âviye'nin taraftarları, ibadetlerin vucubiyetini kaldırmış ve ibadetleri Alî b. Ebî Tâlib'in ailesine mensup olanlardan bağlılık gösterilmesi icap edenlere kinaye olarak tevil etmişlerdir. Kur'an'da anılan haramlar hakkında da, Ebu Bekir, Ömer, Talha, Zübeyr ve Âişe gibi kin duyulması icap eden topluluğa

İslâmiyyin ve İhtilâfu'l-Mûsâllîn, s. 36.

⁴⁵ en-Nevbahtî, el-Kummî, *Şiî Fırkalar*, s. 135. Krş. el-Eş'arî, *İlk Dönem İslam Mezhepler (Makâlâtu'l-İslâmiyyin ve İhtilâfu'l-Mûsâllîn)*, s. 36.

⁴⁶ el-Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, s. 198, 208; el-Eş'arî, *İlk Dönem İslam Mezhepler (Makâlâtu'l-İslâmiyyin ve İhtilâfu'l-Mûsâllîn)*, s. 36.

⁴⁷ 3. Âli İmrân, 145.

⁴⁸ 5. Mâide, 111.

⁴⁹ 16. Nahl, 68-69.

⁵⁰ eş-Şehristânî, *İslâm Mezhepleri (el-Milel ve'n-Nihal)*, s. 152.

kinayedir, demişlerdir.⁵¹ İlah'ın ruhu nebilere ve imamlara hulul ve birinden diğerine intikal ederek Abdullâh'a kadar gelmiştir. Kıyamet, cennet ve cehennemnin aslı yoktur. Oruç, hac ve zekât farz değildir. Bunlar Ehl-i Beyt'ten olanlara dostluk göstermekten ibarettir. Abdullâh b. Mu'âviye ölmemiştir, Isfahan dağlarında yaşamaktadır.⁵² Ancak Abdullâh b. Mu'âviye taraftarlarının bu görüşleri, onun sağlığında mı yoksa ölümünden sonra mı benimsediklerini gösteren kesin delil bulunmamaktadır. Abdullâh'ın hareketine çok değişik grupların katılması, değişik kesimlerin desteğini temin maksadıyla, her türlü fikre karşı müsamaha gösterdiğini akla getirmektedir. Bu durumda Abdullâh b. Mu'âviye'nin kendisine ve taraftarlarına esas teşkil edecek açık ve tutarlı bir fikir sistemi ortaya koymadığı, hareketinin tamamen siyasi endişelerden kaynaklandığı söylenebilir.⁵³

Harbiyye, Harisiyye ve Cenahiyye fırkaları bu isyanla ilgili olmakla birlikte çok karışıktır. Keysaniyyenin en sessiz fırkasıyla irtibatı olan Abdullâh b. Harb el-Kindî gizli imam ve ruhların göçü hakkındaki fikirlerini, daha sonraları Abdullâh b. Mu'âviye'nin taraftarları arasında yaydığı belirtilir. Sonra taraftarları Abdullâh b. Harb'dan uzaklaşarak, Abdullâh b.

⁵¹ el-Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, s. 190.

⁵² Ebû'l-Muzaffer el-İsferâ'inî (471/1078), *et-Tabsîr fî'd-dîn ve temyîzi'l-fırkati'n-nâciye an fırakî'l-hâlikîn*, s. 73. Ayrıca bkz. Abdulkâhir b. Mûsâ, *Kitâb el-ğunye*, yy., 1892, s. 165; Momen Moojen, *An Introduction to Shi'i Islam*, Yale University Press, London 1985, s. 51.

⁵³ Bkz. Bağlıoğlu, "Abbâsî Devleti'nin Oluşum Sürecinde Şîî Hareketler", s. 93-94. Krş. Onat, *Emeviler Devri Şîî Hareketleri ve Günümüz Şîîliği*, s. 136; Welhausen, *İslâmiyetin İlk Devrinde Dîni-Siyasi Muhalefet Partileri*, s. 161.

Mu'âviye'nin imam olduğunu kabul ettiler.⁵⁴ Harisiyye, Cenahiyyenin bir alt koludur. Abdullâh b. Mu'âviye öldüğünde mensupları aralarında ihtilaf etmiş, bir kısmı onun ölmediğini, geri döneceğini iddia ederken; bir kısmı da öldüğünü, ruhunun İshâk b. Yezîd el-Hâris el-Ensârî'ye geçtiğini ileri sürmüştür.⁵⁵ Ancak Harisiyye, Ebû Hâşim'in Abdullâh b. Harb el-Kindî'ye vasiyet ettiği ve imamın da o olduğu iddia edilen Harbiyye olabilir. Onlar, yalancı olduğunu anlayınca onu reddedip Medine'ye gider ve orada bir imam ararlarken Abdullâh b. Ca'fer b. Ebî Tâlib ile karşılaşır. Abdullâh kendi imametini kabul etmelerini teklif eder, onlar da kabul ederler.⁵⁶ Keysaniyye ile olan bu irtibat, Abdullâh b. Mu'âviye'nin İbnu'l-Hanefiyye'nin oğlu Ebû Hâşim'in temsilcisi olduğu iddiasıyla doğrulanır. Abdullâh b. Mu'âviye'nin kendisi için yapılan iddiaları onaylayıp onaylamadığı şüphelidir. Bu iddiaların bazısı ölümünden sonra yapıldı. Sonraları Abdullâh b. Mu'âviye Kufe'yi terk etmek zorunda kalıp İran'da büyük bir bölgeyi kontrol altına aldığı zaman taraftarları, aşağı yukarı, İslam'la ilgili dinî ve politik her farklı görüşü kabul ettiler.⁵⁷

Son olarak Abdullâh b. Mu'âviye hareketi, kendisine ve taraftarlarına esas teşkil edecek açık ve tutarlı bir fikir sistemine sahip değildir. Hareket,

⁵⁴ en-Nevbahtî, *el-Kummî, Şiî Fırkalar*, s. 110, 132; el-Eş'arî, *İlk Dönem İslam Mezhepler (Makâlâtu'l-İslâmiyyin ve İhtilâfu'l-Mûsâllîn)*, s. 36; el-Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, s. 32, 176, 186; Ebû Muhammed b. Alî b. Ahmed b. Sa'îd el-Endelûsî İbn Hazm (456/1064), *el-Fasl fî'l-milel ve'l-ehvâ' ve'n-nihal*, I-V, Beyrut 1975, IV/187.

⁵⁵ eş-Şehristânî, *İslâm Mezhepleri (el-Milel ve'n-Nihal)*, s. 153.

⁵⁶ Bu husustaki tartışmalar için bkz. en-Nevbahtî, *el-Kummî, Şiî Fırkalar*, s. 129-130 ve 209. dipnot.

⁵⁷ Watt, "Shi'ism Under the Umayyads", s. 170.

tamamen siyasi ve dinî yapıdan memnun olmayanların oluşturdukları bir ittifak hareketidir.

Ca'fer b. Ebî Tâlib'in torunu Abdullâh b. Mu'âviye hareketinin, bir Şîî hareket olarak değerlendirilmesinin mümkün olmadığını belirtmemiz gerekir. Onun isyanını destekleyenlere bakarak, hareketin bir güç ittifakı olduğunu ve içinde genelde Emevi rejimine ve özelde Mervân b. Hakem'e düşmanlık besleyen pek çok kesimden kişinin barındığını görebiliriz. Abdullâh b. Mu'âviye'yi destekleyenler arasında bazı Haşimoğulları olmakla beraber, bunun yanı sıra Hariciler ve İranlı Mevali, ayrıca Emevi taraftarı Süleymân b. Hişâm b. Abdilmelik ve Abbasi devletinin ikinci halifesi Ebû Ca'fer Mansûr gibi liderler de vardır. Horasan'da, Haşimiyye dailerinin, Yahya b. Zeyd'in intikamını almak için yola çıktıklarını söylemeleri ve Abdullâh b. Mu'âviye'ye destek vermeleri, bu görüşü teyit eder mahiyettedir. Abdullâh b. Mu'âviye hareketinin, genel bir isyan hareketi olmasının ötesinde onun, nesep olarak Peygamber'le olan akrabalığı ve slogan olarak kullandığı söylemlerin Âlî Beyt'le ilgili olması önem arz eder.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdulkâhir b. Mûsâ, *Kitâb el-ğunye*, yy., 1892.
- Ahmed e-Kâtib, *Şîa'da Siyasal Düşüncenin Gelişimi*, Çev. Mehmet Yolcu, Kitâbiyat Yay., Ankara 2005.
- Atalan, Mehmet, "Abbasi Daveti Sürecinde er-Rızâ min Âl-i Muhammed Söylemi", *İslami Araştırmalar*, XVIII (2005), sayı: 2, 183-191.
- el-Bağdâdî, Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed (429/1037), *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı,

- TDV Yay., 2. Baskı, Ankara 2000.
- el-Belâzûrî, Ahmed b. Yahyâ (279/892), *Ensâbu'l-eşrâf*, II. Kısım, thk. Muhammed Bâkır el-Mahmûdî, Beyrut 1974.
- Bağlıoğlu, Ahmet, "Abbâsî Devleti'nin Oluşum Sürecinde Şîî Hareketler", *Dînî Araştırmalar*, VIII (2000), sayı: 8, 81-96.
- Bozkurt, Nahide, *Abbâsî İhtilalinin Oluşum Süreci*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2000.
- ....., "Abbasilerle İktidarın Meşruiyeti Üzerine Bir Analiz", *İslâmiyet*, III (2000), sayı: 3, 147-158.
- Daftary, Farhad, *Muhâlif İslâm'ın 1400 yılı İsmâîliler Târîh ve Kuram*, Çev., Ercüment Özkaya, Raslantı Yay., Ankara 2000.
- Doğan, İsa, *Zeydiyye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, Kardeş Matbaası, Samsun 1996.
- Ebû Hâtim İsmâ'îlî er-Râzî (324/936), *Kitâbu'z-zîne fî kelimâti'l-İslâmiyye*, thk. Abdullâh Selâm es-Samerrâî, Bağdad 1982.
- Ebû'l-Ferec el-İsfehânî, Alî b. Hüseyin b. Muhammed (356/967), *Kitâbu'l-eğânî*, nşr. A. Alî Mühennâ-S.Yûsuf Câbir, I-XXVII, Beyrut 1995.
- ....., *Mekâtilu't-tâlibiyyîn*, thk. es-Seyyid Ahmed Sakr, Beyrut 1966.
- el-Eş'arî, Ebû'l-Hasan Ali b. İsmâîl (330/941), *İlk Dönem İslam Mezhepler (Makâlâtu'l-i0slâmiyyin ve ihtilâfu'l-mûsâllîn)*, Çev., Mehmet Dalkılıç, Ömer Aydın, Kabalcı Yay., İstanbul 2005.
- el-Ezdî, Ebû Zekerîyyâ Yezîd b. Muhammed b. İlyâs b. Kâsım (384/745), *Târîhu'l-mavsil*, thk. Alî Habîbe, Kahire 1967.
- Farouk Omar, *The Abbasid Caliphate*, Bağdat 1969.
- Fiğlalı, Ethem Ruhi, "Abdullah b. Muâviye" *DİA*, X (1988), 118-119.

- Hodgson, Marshall G.S., "İslâmî Muhalefet", *İslam'ın Serüveni*, çev. Metin Karabaşoğlu, İz Yay., I-III, İstanbul 1993, s. 189-232.
- Hakyemez, Cemil, "Mehdî Düşüncesinin İtikadîleşmesi Üzerine", *GÜÇİFD*, C. III, V (2004/1), 127-144.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Alî b. Ahmed b. Sa'îd el-Endelûsî (456/1064), *el-Fasl fî'l-milel ve'l-ehvâ' ve'n-nihal*, I-V, Beyrut 1975.
- İbnu'l-Esîr, Ebû Hasan Ali b. Muhammed Abdülkerim(630/1233), *el-Kâmil fi't-Târîh*, nşr., Ebû'l-Fidâ Abdullah Kâdi-Muhammed Yûsuf ed-Dekkâk, I-X, Beyrut 1987.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim (276/889), *el-Ma'ârif*, nşr. Servet Ukkâşe, Kahire 1981.
- İbn Tiktaka, Muhammed b. Alî b. Tabâtabâ (709/1309), *Kitâbu'l-fahrî*, Mısır 1317.
- el-İsferâ'inî, Ebû'l-Muzaffer (471/1078), *et-Tabsîr fî'd-dîn ve temyîzi'l-fırkatî'n-nâciye an fırakî'l-hâlikîn*, thk. K. Yusûf el-Hût, Beyrut 1983.
- Kutlu, Sönmez, "Ehl-i Beyt' Sembolik Kapitalinin Târîhi Süreç İçinde Semerelendirilmesi", *İslâmiyat*, III (2000), sayı: 3, 99-120.
- Moojen, Momen, *An Introduction to Shi'i Islam*, Yale University Press, London 1985.
- Nâşi el-Ekber, Ebû'l-Abbâs Abdullâh b. Şirşîr el-Enbârî (293/906), *Mesâ'ilu'l-imâme ve kitâbu'l-evsat fî'l-makâlât*, Beyrut 1971.
- en-Nevbahtî, Ebû Muhammed Hasan b. Mûsâ (300/912), Sa'd b. Abdillâh Ebû Halef el-Eş'arî el-Kummî (301/913), *Şîî Fırkalar*, çev. Hasan Onat-Sabri Hizmetli-Sönmez Kutlu-Ramazan Şimşek, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004.
- Onat, Hasan, *Emevîler Devri Şîî Hareketleri ve Günümüz Şîîliği*, Ankara 1993.
- Ömer Fârûk, *Medhal ilâ târîhi Âlî Beyt münzü fecri'l-İslâm hattâ*

matla'i asri'l-hadîs, Amman 1998.

Sarıçam, İbrahim, *Emevî-Haşimi İlişkileri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1991.

eş-Şehristânî, Ebû Feth Muhammed b. Abdilkerîm (548/1153), *İslâm Mezhepleri İslâm Mezhepleri (el-Milel ve'n-Nihal)*, çev. Mustafa Öz, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005.

et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Târîhu'l-umem ve'l-mulûk*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm, I-XI, Beyrut 1967.

Watt, Montgomery, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, Çev., E. Ruhi Fığlalı, Ankara 1981.

....., "Shi'ism Under the Umayyads", *JRAS*, III-IV (1960), 158-172.

ez-Ziriklî, Hayruddîn, *el-A'lâm*, II. Baskı, I-VIII, Beyrut 1980.